

Snježana Prijić-Samaržija: Društvo i spoznaja

Dožudić, Dušan

Source / Izvornik: **Prolegomena : Časopis za filozofiju, 2002, 1, 85 - 87**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:303875>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Snježana Prijić-Samaržija, *Društvo i spoznaja*, KruZak, Zagreb, 2000, 248 str.

U knjizi *Društvo i spoznaja* Snježane Prijić-Samaržija riječ je o socijalnoj spoznajnoj teoriji, relativno novom aspektu izučavanja odnosa društva i pojedinca, te pokušaju opravdanja jedne takve koncepcije.¹ Iako je autorica knjigu okarakterizirala kao »uvod u socijalnu spoznajnu teoriju«, ona ne treba biti shvaćena kao uvod u udžbeničkom smislu, tj. kao pregled razrađenih područja ili postojećih teorija, već primarno, kako i sama autorica kaže, kao *uvođenje* u jedno *novi* područje. Knjiga predstavlja integrirani dio tradicionalne (individualne) spoznajne teorije. U njoj je u više navrata naglašeno da joj nije cilj potisnuti ili zamijeniti tradicionalnu teoriju, niti izgraditi nešto novo na njezinim »ruševinama«; ona nije neka vrsta »pomoćnog dodatka«. Socijalna spoznajna teorija je pokušaj da se *unutar* već postojeće spoznajne teorije nađe mjesto za društvo: ona se može legitimirati i opravdati samo kao sastavni dio tradicionalne spoznajne teorije. Naime, soci-

¹ Istraživanje odnosa, tj. utjecaja društva na vjerovanja, stavove, spoznaju i znanje, odvija se u više disciplina, od kojih je, uz socijalnu spoznajnu teoriju, važno spomenuti kognitivnu psihologiju i sociologiju spoznaje. Elementi tih dviju disciplina relativno su etablirani već duže vrijeme, dok je socijalna spoznajna teorija s druge strane novijeg datuma, i za razliku od kognitivne psihologije i sociologije spoznaje, svoje postojanje tek treba opravdati i čvrsto utemeljiti. Već na prvim stranicama knjige naglašeno je da socijalna spoznajna teorija *nema* nikakve veze (barem ne izravne ili bitne) s drugim pristupima koji dijele sličan predmet istraživanja (primjerice, s pristupom »strogog programa« Edinburške škole, društvenog konstruktivizma, i sl.). Ono što ti pristupi dijele sa socijalnom spoznajnom teorijom samo je činjenica da društvo igra *bitnu* ulogu u spoznajnim procesima ljudi; da postoji neporeciva relacija između društva i pojedinca.

jalna spoznajna teorija u potpunosti preuzima dostignuća i metode tradicionalne spoznajne teorije, eliminirajući pritom iz njih one aspekte koji na bilo koji način negiraju ili zanemaruju ulogu i važnost društva. Ona ističe potrebu za jednom »socijalnom perspektivom« u sklopu tradicionalne teorije u kojoj se pojedinca više ne bi promatralo kao izolirani entitet čiji se epistemološki procesi odvijaju nezavisno od društvenih zbivanja. Socijalna spoznajna teorija izlazi izvan »glave« individualnog spoznavatelja i uključuje socijalne faktore.

Socijalna spoznajna teorija društvo promatra kao skup *individua*, čime se zadržala usmjerenost na pojedinca. Uz to, ona pojedince prihvaća kao *intencionalna* bića, tj. uvažava se stajalište da socijalni entiteti mogu biti objašnjeni na temelju intencionalnih stanja i izbora pojedinca. S jedne strane, dakle, postoji *pojedinač* kao sastavni dio društva kojemu time nije narušena autonomnost,² a s druge strane postoji *društvo* u kojemu taj pojedinac obitava. Jasno je da ni na koji način nije moguće izbjeći ili zanemariti njihov međuodnos (što upravo čini tradicionalna spoznajna teorija). Društvo je, dakle, za pojedinca kognitivna okolina sastavljena od drugih ljudi i prirode. S tim u vezi bitno je naglasiti da socijalna spoznajna teorija preuzima osnovnu tezu evolucijske epistemologije da je razvitak spoznajnih sposobnosti *odgovor* na biološko prilagođavanje okolini.

Autorica se u knjizi bavi dvama ključnim problemima. Prvi dio knjige posvećen je problemu opravdavačke strategije, odnosno problemu ustanovljavanja

² Pretpostavka je, naime, da pojedinca nije moguće izolirati iz društva, a da ga se pritom u bitnome ne izmijeni.

kriterija prosudbe socijalno opravdanih vjerovanja. Postavlja se pitanje što neko vjerovanje čini društveno opravdanim, tj. koja je *optimalna opravdavačka strategija* socijalne spoznajne teorije; koji je optimalni kriterij odabira socijalno opravdanih vjerovanja. U tu svrhu govori se o četiri opravdavačke strategije: *konsenzualizmu*, *veritizmu*, *ekspertizmu* i *relativizmu*. Prema konsenzualizmu, kao kriterij socijalne opravdanosti moguće je postulirati usuglašenost s postojećim konsenzusom te povećanje tog konsenzusa. Veritizam je stajalište koje autorica zastupa kao optimalnu opravdavačku strategiju (riječ je konkretno o veritizmu s elementima konsenzualizma i ekspertizma), a ova strategija kao kriterij prosudbe socijalne opravdanosti vjerovanja zahtijeva nastojanje na istini. Ekspertizam je stav prema kojemu se kao kriterij socijalne opravdanosti postulira prihvatanje i promocija vjerovanja i stavova stručnjaka. Četvrta mogućnost, relativizam, negira postojanje univerzalnih i kontekstualno nezavisnih kriterija prosuđivanja, i kao takav stoji nasuprot ostalih triju stajališta. U knjizi se općenito napušta mogućnost relativizma (premda je jasno kako ga je teško u potpunosti isključiti), jer on u pitanje dovodi normativnost koja je pretpostavljena kao ključno obilježje opravdavačkih strategija. Zanimljivo je to što se konsenzualizam, ekspertizam i veritizam, kao opravdavačke strategije socijalne spoznajne teorije, dovode u vezu s trima teorijama individualističke spoznajne teorije. Pritom se misli na koherentizam (stav da je vjerovanje opravdano ako je koherentno s već postojećom grupom vjerovanja pojedinca), fundamentalizam (stav da je znanje konstrukcija kojoj u osnovi leže perceptivna vjerovanja kao temeljna vjerovanja na kojima počiva sve ostalo znanje) i relijabilizam (stav da je neko vjerovanje opravdano samo onda ako se do njega došlo općenito pouzdanim spoznajnim procesom). Pokazano je da kriteriji opravdanja u socijalnoj spoznajnoj teoriji uve-

like odgovaraju kriterijima opravdanosti individualne spoznajne teorije. Na kraju poglavlja razmotren je *epistemički paternalizam* ili praksa kontrole podataka. U tom se kontekstu postavlja pitanje: Smije li stručnjacima biti dopušteno cenzurirati, tj. *kontrolirati* distribuiranje podataka koje bi za cilj trebalo imati brže i efikasnije formiranje istinitih vjerovanja? Autorica na to pitanje, sa stajališta socijalnog veritizma, daje negativni odgovor pružajući prednost slobodnom protoku informacija (tj. slobodnom tržištu podataka).

Drugi dio knjige bavi se problemom prenošenja obavijesti ili svjedočanstava, problemom opravdanosti prihvatanja iskaza drugih ljudi te uopće spoznajnog statusa svjedočanstava. Ovdje autorica zastupa stav da je prenošenje obavijesti ili svjedočanstava takav izvor podataka koji je po važnosti ravnopravan s individualnim spoznajnim sposobnostima, npr. percepcijom, zaključivanjem i memorijom. Naravno, ta ravnopravnost, i uopće pridavanje važnosti svjedočanstvu, čini se opravdanim samo onda ako priznamo važnost socijalnih faktora, budući da kod svjedočanstava ključnu ulogu imaju drugi ljudi koji čine spoznajnu zajednicu. Ideja jest ta da socijalna spoznajna teorija unutar tradicionalne spoznajne teorije čini adekvatan *uži* okvir istraživanja svjedočanstava.

Stav o važnosti svjedočanstava zastupali su i tradicionalni, a mahom ga zastupaju i suvremeni autori. U raspravi o njegovu epistemičkom statusu javljaju se dva ključna stajališta: redukcionizam i anti-redukcionizam. U tradicionalnoj filozofiji, zastupnik *redukcionizma* bio je David Hume. Njegova je glavna postavka da naše epistemičko pravo da vjerujemo u ono što nam drugi kažu mora biti utemeljeno na nekim drugim fundamentalnijim izvorima i principima (primjerice, na opažanju). S druge strane, prema *antiredukcionizmu*, čijim se utemeljiteljem smatra Thomas Reid, svjedočanstvo, kao i individualne spoznajne sposobno-

sti, jest fundamentalni izvor znanja, a zasniva se na dva principa, istinitosti i povjerenju. Između te dvije suprotstavljene pozicije autorica pokušava braniti jedno kompromisno rješenje. Ona, revidiranjem i redukcionizma i antiredukcionizma, nastoji pomiriti stav o nemogućnosti opravdanja neposrednog prihvaćanja svjedočanstava sa stavom da svjedočanstvo ima istovjetan epistemički status kao i individualne spoznajne sposobnosti. To je učinjeno u posljednja dva poglavlja knjige, gdje je, uz prikaz suvremenih rasprava, kritici podvrgnut antiredukcionizam. Potom je, kao jedno kompromisno rješenje, ponuđen koherentistički redukcionizam prema kojem se provjera obavlja na temelju pozadinskog znanja ili već usvojenog skupa vjerovanja o svijetu. Svojevrsni zaključak drugog dijela knjige bio bi da svjedočanstvo *jest* jedan od fundamentalnih izvora informacija.

U knjizi su jasno izložene karakteristike socijalne spoznajne teorije te je opisana uloga koju bi ona trebala imati u već postojećoj spoznajnoj teoriji. S jedne strane ponuđen je pregled osnovnih ideja i problema s kojima se ova teorija danas susreće. S druge strane autorica nastoji ponuditi svoje vlastito shvaćanje i neka potencijalna rješenja. Mislim da nema razloga zašto se socijalnu spoznajnu teoriju ne bi prihvatilo kao vrijedan i obećavajući pristup u suvremenim epistemološkim raspravama. Naime, društvo bi trebalo dobiti zaslužen mjesto i priznatu vrijednost u razmatranju spoznajnih procesa. Ova knjiga, može se reći, predstavlja izvrstan početak jednog takvog plana i poticaj za njegovu provedbu.

Dušan Dožudić

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Ulica grada Vukovara 68,
HR-10000 Zagreb
metaducho@yahoo.com

Frans B. M. de Waal, *Prirodno dobri. Podrijetlo ispravnog i pogrešnog kod ljudi i drugih životinja*, prevela Ljerka Pustišek, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, 367 str.

Knjiga *Prirodno dobri* u originalu je objavljena 1996. godine u nakladi Harvard University Pressa. Sudeći prema recenzijama i kritikama koje su uslijedile, čini se da je autor Frans de Waal, međunarodno poznati zoolog i etolog, polučio znatan interes čitatelja i šire znanstvene zajednice. Naime, njegovo je djelo, podjednako u znanstvenom, stručnom i literarnom aspektu, ocjenjivano kao lucidno, originalno i provokativno. Slagali se ili ne s de Waalovim tezama, on, u svakom slučaju, uspijeva potaknuti na ponovno razmatranje određenih stavova o našoj evolucijskoj povezanosti s drugim životinjama. Čini se da to do-

sljedno nastavlja i u knjigama te zbornicima jednako zanimljivih naslova kao što su: *Bonobo: The Forgotten Ape* (1997), *Natural Conflict Resolution* (2000), *The Ape and The Sushi Master: Cultural Reflection by a Primatologist* (2001), *Tree of Origin: What Primate Behaviour Can Tell Us About Human Social Evolution* (2001) i *Infant Chimpanzee and Human Child* (2002). Danas su također još uvijek aktualne i de Waalove knjige iz 1982. i 1989. godine, *Chimpanzee Politics: Power and Sex Among Primates* i *Peacemaking among Primates*.

Glavno područje autorova interesa obuhvaća istraživanje sličnosti između po-